

Konklusionen kan sammenfattes i få ord: Umådelig nyttigt, grundlæggende for al fremtidig beskæftigelse både med genstandene selv og med dansk hof- og museumshistorie og dertil en fryd for øjet.

Sebastian Olden-Jørgensen

MORTEN THING: De russiske jøder i København 1882-1943. København 2008, Gyldendal. 656 s. 399 kr.

Efter mordet på den russiske zar Aleksander d. 2. i 1881 kom den første bølge af pogromer mod jøder, der herefter i stort tal udvandrede til Vesteuropa og Nordamerika. Den store jødiske exodus, der også var påvirket af en generel proletarisering af østjyderne, medførte, at i alt 2 mio. jøder forlod Rusland i perioden 1881-1914. Af disse passerede 10-12.000 København; omtrent 3.000 forblev og bosatte sig permanent – mest af alt fordi de ikke nåede videre. De færreste havde formentlig planlagt København som endestation. Denne i historieforskningen hidtil oversete gruppe indvandrere spiller hovedrollen i Morten Things store værk.

De russiske jøder tilhørte den store østeuropæiske gruppe af ashkenaziske jøder, der talte jiddisch (eller jødetyisk som man kaldte det), et gammelt germansk sprog med slaviske og hebraiske låneord. Morten Thing har møjsommeligt lært sig sproget og er derfor i stand til at tolke et stort kildemateriale om denne gruppe mennesker. I bogens første hovedafsnit kortlægges det spraglede og sprudlende kulturliv, som dette emigrantsamfund var rammen om. Tilgangen er, som Thing understreger, kulturhistorisk, hvilket afspejler sig i studier af de russiske jøders foreningsliv, litteratur, livsformer og andre kulturelle aktiviteter som musik og teater. Vigtigt i denne sammenhæng er dannelsen af en decideret russisk-jødisk offentlighed med blandt andet udgivelsen af *Der vokhen blat* i 1911, det første jiddisch-sprogede blad i Skandinavien. Denne offentlighed, hvor man kunne diskutere og artikulere gruppens interesser i forhold til det omkringliggende samfund, var et vigtigt led i de russiske jøders afgrænsning af sig selv som gruppe i relation til både danskere og ikke mindst det etablerede jødiske miljø i Danmark i Mosaisk Trossamfund. Morten Thing gør meget ud af konflikten mellem de »nye« og de »gamle« jøder. Mosaisk Trossamfund anlagde en dobbeltholdning til de nye jøder i landet. Man hjalp dem økonomisk til deres liv i Danmark – men hjalp også meget gerne med at få de nye ud af landet igen. De gamle borgerlige jødiske familier, med rødder tilbage

til den jødiske indvandring i 1600-tallet, var ikke udelt begejstret over tilstedeværelsen af en ny gruppe trosfæller, der i deres muligvis mere ortodokse »jødiskhed« skilte sig markant ud. De »gamle« jøder var velintegrerede og veletablerede i det danske samfund, ikke mindst i den økonomiske elite. De havde gennem en lang historisk proces nærmest fået status som »danskere af mosaisk tro«. De nye jøder tilhørte for manges vedkommende arbejderklassen (og søgte særligt skrædderfaget), var efter nogles mening ukultiverede, og muligvis »jødiske socialister«. Deres anderledes skikke og bestræbelsen på at fastholde en identitet gennem dannelse af en jiddisch-sproget offentlighed var problematisk, da den – sammen zionismens nationalistiske definition af jødedommen – var med til at vække den latente antisemitisme i det danske samfund. Jødespørgsmålets spaltninger i slutningen af 1800-tallet gjorde det muligt for nationalkonservative kritikere såsom Harald Nielsen at udgrænse jøderne som både unationale, pengegriske og socialistiske. Dette var ikke nogen særegen dansk reaktion på østjyderne. Tyskland blev gennemgangsland for over 700.000 jøder, hvoraf en stor gruppe strandede i Berlin og blev ofre for hofpræst Adolf Stoeckers barske antisemitisme.

Antisemitismens historie, især overgangen fra antijudaismen til den mere racebiologisk inspirerede antisemitisme, er emnet for bogens næste hovedafsnit, der næppe bringer meget nyt til torvs, men nærmere må betragtes som en syntese over udforskningen af antisemitismen i Danmark generelt. Som sådan er det et tiltrængt supplement til historiker Sofie Lene Baks afhandling *Dansk antisemitisme 1930-45* (2005). Dog bliver man atter forundret over, hvor udbredte jødestereotyper er i samfundsdebatten og litteraturen. Og med hvilken spædvidde! På den ene side Harald Raages vulgært antisemitiske romaner og zoolog, dr.phil. H.J. Hansen, der i Jyllands-Posten foreslog, at man druknede »Lenin og hans jødiske Kreaturer i deres eget Blod« (s. 482), og på den anden side forfatteren Henrik Pontoppidans *Lykke-Per*, hvis Jakobeportræt snarere er moderne og progressivt og benyttes i brandesiensk litteraturkritisk forstand som et spejl til at forstå danskhedens »forskellighed«. Pontoppidan var ingenlunde antisemit men undlod dog ikke – meget sigende for måden at tale om jøder på – brugen af stereotyper som kræmmerånd og krumnæse.

Bogens tredje hovedafsnit vender tilbage til de russiske jøder i København i mellemkrigstiden og frem til jødeaktionen i 1943. Morten Thing konkluderer, at de russiske jøder i denne periode blev integreret. De

opfyldte i stigende grad sociale, sproglige og kulturelle forudsætninger for at begå sig i samfundet – eksempelvis sørgede de russiske jøder i stigende grad for, at deres børn lærte dansk. Thing beskriver den identitet, de udviklede, som en dansk-jødisk hybridform, uden at de dermed opgav deres kulturelle egenart i form af især sproget, jiddisch. At der i 1943 blev gjort lige så store anstrengelser for at hjælpe de russiske jøder som andre jøder, cementerede denne integrationsproces.

Spørgsmålet er nu, hvordan man skal forklare processen. Et muligt svar er jødernes villighed til at lade sig integrere – eksempelvis søgte og fik flere og flere af de russiske jøder indfødsret op gennem 1920'erne. Et andet svar kunne være tidsperspektivet. Indvandringsbølgen toppede efter pogromerne i 1903 og klingede af efter 1914. Mellemkrigstidens russiske jøder i København kan ganske enkelt have vænnet sig til samfundet. For det tredje spillede det formentlig en rolle, at gruppen af danske »gamle« jøder i Mosaisk Trossamfund blev gradvis mindre ved indgangen til det 20. århundrede. Tilgangen af nye jøder blev derfor erkendt som et nødvendigt supplement til trossamfundet.

For det fjerde må det afgjort også være et spørgsmål om, hvordan samfundet ændrede sig i perioden. Skulle man rette en anke mod Morten Things bog, er det fraværet af et bredere samfundsmæssigt perspektiv. I en forklaring på integrationsprocessen forekommer den kulturhistoriske, nærmest aktørorienterede, tilgang en anelse snæver. Hvordan forklarer man integration af netop den befolkningsgruppe, der oprindeligt ved sin anderledeshed havde skilt sig ud og givet næring til antisemitisme? Spillede 1. verdenskrig en rolle, herunder ikke mindst Danmarks erfaring med at huse flere tusinde russiske og østeuropæiske krigsfanger? Og hvad betød fremkomsten af en egentlig flygtningepolitik i mellemkrigstiden samt Hitlers magtovertagelse i 1930'erne for synet på de russiske jøder i København?

Dette kan dog ikke rokke ved indtrykket af et overordentligt solidt og på mange måder originalt værk, der er uomgængeligt for enhver med interesse for indvandringshistorie. Morten Thing afstår fra parallelisering med mere nutidige integrationsproblemer, men bogen har klart en aktualitet i forhold til de senere års diskussion om integration af flygtninge og indvandrere i det danske samfund.

Lars Schädler Andersen